

Lukácsné Plenk Anna

„Én tanárnak is – író voltam.”**Iskolák, tanárok, tanítványok Szabó Magda életművében**

A címül választott idézet megfordítható. Szabó Magda írónak is – tanár volt. Nemcsak a szó első értelmében (abban is, életének tizenöt éve tanítással telt), hanem írói munkájának is szerves része volt a tanítás, nevelés. Kevés olyan alkotója van (sajnos már csak volt) a magyar irodalomnak, akinek oly sok a kötődése a pedagógiához, mint Szabó Magdának. Mindannyian voltunk gyermekek, jártunk óvodába, alsó-, középfokú – netalán – felső iskolába. Sokan közülünk megtapasztalták a katedra másik oldalát. Óvodapedagógus, tanító, tanár, esetleg még egyetemi oktató is lettünk-lehattunk. A 19. század második felétől a 20. század végéig tartó bő évszázadnak gyermeknevelését, oktatását, ezt a gazdag, szerteágazó színvilágot kevesen emlékeztek – élték – tapasztalták – ábrázolták olyan gazdagon, mint Szabó Magda.

Egy gyermek születése maga a csoda. Az újszülött azonban nemcsak egyedi lény. (Természetesen elsősorban az.) Genetikai, családi, társadalmi (ma úgy mondjuk: kódolt) tulajdonságokat hordoz élete első pillanatától. A pedagógia sokat vitatott kérdése, hogy mi az alapvető, a meghatározó a felnövekvő gyermek számára: az öröklött, a környezet által meghatározott vagy a tanult tulajdonság. A nevelés-oktatás szakirodalma sok száz oldalon igazolja-cáfolja véleményét e témáról. Azon talán ma már nem kell vitatkoznunk, hogy az öröklés, a környezet és a tanulás kifejlesztette és ezek szintéziséből létrejött, csak az adott egyénre jellemző személyiségjegyek kísérik a gyermeket a felnőtté válás útján.

Miért az elméleti fejtegetés? Mert Szabó Magda életművének követéséhez, megértéséhez feltétlenül szükséges a három összetevő (öröklés, környezet, tanulás) hatásának vizsgálata. Hogyan befolyásolta, alakította Szabó Magda írói és pedagógusi pályáját ez a hármasság?

„Két író gyermeke voltam” – írja, és ehhez hozzátehetjük: és két kiváló nevelő. A másik sokat említett megfogalmazás: „két tündér gyermeke voltam”, már csak árnyalja az alapképet. Nemcsak a szülők voltak írók, még ha egyikük pályája sem teljesedhetett is ki, hanem a közelebbi és távolabbi ősök sorában is számos író, irodalommal mellékesen (ma úgy mondanánk: hobbyból) foglalkozót találunk. Az édesanya, Jablonczay Lenke, maga és gyermeke számára mesék egész sorát „írta”, sokszor le sem jegyezve. Az édesapa, Szabó Elek verseket, novellákat, képzeletbeli utazásokat rögzített szintén csak maga és gyermeke örömére.

De írt a nagyapa, ifjabb Jablonczay Kálmán is, főleg szerelmes verset, de novellát is (az ő írásai meg is jelentek). A másik nagyapa, Ágyai-Szabó János esperes Vergiliust fordított. Korukban ismert írók is voltak szép számmal a rokonok között. (Például Sárosi Gyula, az Arany trombita szerzője, stb.)

Ennyit az írói örökségről. Most nézzük a pedagógus géneket. Jablonczay Lenke okleveles tanítónő, bár hivatásszerűen csak rövid ideig tanított. Az író, Szabó Magda két feledhetetlen pillanatképet villant fel tanítónő édesanyjáról. Az egyik, a szép, fiatal Lenke százhusz (!) első elemista kisiút tanít a betűvetés és az olvasás első lépéseire, és kíséri őket vasárnaponként a Szent Anna utcai templom miséjére (*Régimódi történet*, első megjelenés 1977). A másik emlékből az édesanya tanítja betegeskedő, magántanuló kislányát a magyar nyelvtan szabályaira. Játékosan, az állítmányt megszemélyesítve, aki mindig tesz valamit, cselekszik.

Később a gimnazista, majd egyetemista nagylányt szintén édesanyja segíti, hogy eligazodjon az ismeretlen latin és finn nyelv rendszerében (*Für Elise*, 2002). Ismerünk tanárokat, pedagógusokat a család mindkét ágából. A sárréti ős, Síró Dániel, a tiszántúli nőnevelés egyik megalapozója volt, Jablonczay Piroska, a nagynéni, az óvodapedagógia jelese. A szülők nevelési módszere egyéni. A gyermek iskolai beilleszkedését nem feltétlenül segíti, annál inkább az írói látásmód kialakítását. Az anya és apa saját szűk keretek közé szorított ifjúságát akarja ellensúlyozni azzal, hogy gyermeküket semmiben nem korlátozzák, számára a meséket, mitológiai történeteket „írják”/alakítják szép, örömet sugalló elbeszélésekké. Ugyanezt teszik a Szentírással, a Biblia példázatai, tragédiái is többnyire happy end-del végződnek. A jogász édesapa még iskolába sem járó kislányával latinul beszélget, nem kis felháborodást váltva ki például a lelkész nagybácsiból (*Ókút*, 1970). A hittani alapképzést tartó „illatos nénikék” sem örülnek annak, hogy a gyermek, szemükben nem szalonképes ószövetségi történeteket ismer és mesél társainak (*Für Elise*). És a hortobágyi halgazdaságban élő Jézus Krisztus! – Petőfi versére hivatkozva. A szülők talán nem is tudják, de ösztönösen írókat nevelnek.

Évtizedekkel később Béládi Miklós az *Ókút*-ról írva jellemzi ezt a családi nevelést, amelyet: „a pedagógiai türelem és az irodalmi alkotásokon iskolázott képzelet, lelemény avatott a béke szigetévé.”

Az öröklésből immár áttértünk a környezet és a nevelés körébe. De lehet-e ezeket Szabó Magda esetében élesen elválasztani? És érdemes-e? Mindezek együttesen alakították nagy fantáziájú, mindig kicsit szabálytalan egyéniségét. A család világról már esett szó. Mielőtt a még nem egészen hat éves kislány iskolába indulna, nézzünk körül a tágabb környezetben. Itt van először is a „holtig haza, Debrecen”. Ez a nagy alföldi, kálvinista város, amely történelmében sok tragédiát, még több ellentmondást hordoz.

A Nagytemplom, a Kollégium, két meghatározó épület, jelkép a család és Szabó Magda életében. És az otthonok! Jablonczay Lenke debreceni otthonai, amelyeket mindig úgy választott, hogy valamiképpen kötődjenek életének megelőző szakaszaihoz. A Kismester utcai otthonhoz (dehogyan volt az otthon), az apácák iskolájához a Szent Anna utcában, (amely otthon lehetett volna), és az első, lidérces házasság helyszínéhez, (ami megint csak nem volt igazi otthon). A gyermek Szabó Magdának, és az író Szabó Magdának mindezeket a helyszíneket meg kellett ismernie. Megismerte, és életműve részévé tette őket, akkor is, ha e színtereknek jó része már csak az emlékezetben, az író és az olvasó emlékezetében él.

Akkor induljunk az iskolába! Még előbb nézzünk szét Jablonczay Piroska/Pelikán nagynéni óvodájában. Szabó Magda hivatalosan nem látogatott kisded-

óvó intézményt, de járatos volt nagynénje óvodásai között. A gyermek is, az író is. Az óvoda pontos leírását, nevelési módszereit nyomon követhetjük az irodalmi művekben. A mindig kakaóillatú, papírlapkeszárnyakkal hegedűszóra táncoló óvodások ugyanúgy eleven kísérői az olvasónak (*A Danaida*, 1964.), mint a trianoni hazavesztést szimbolizáló, talán nem is ilyen korú gyermekeknek való előadás (*Für Elise, Katalin utca*). Ez az óvoda azután a debreceni gettó egyik háza lett, és ha igaz, még ma is áll. A történelem útjai ugyanis kifürkészhetetlenek!

Végre az iskolák! Először is, és most már mindörökre a Dóczy/Dóczi. A Református Leánynevelő Intézet, a „kisasszonygyár”, hivatalos nevén „Debreceni Református Leánygimnázium s a vele kapcsolatos internátus”. Miért Dóczy/Dóczi? Dóczy Gedeon, a legendás igazgató (emlékezzünk csak az *Abigél* Gedeon napi ünnepségére) és Dóczi Imre a felügyelő-bizottság későbbi elnöke a kettős névadás magyarázata. Amikor sok évtized után (1999.) az iskola újra elfoglalhatta helyét a református nevelésben, már Dóczyként tarttatik nyilván. De még csak az 1920-as években vagyunk, amikor Szabó Magda belép a régi Dóczi elemi iskolájába, és megkezdik tanítását a „nénikék”. Így nevezték abban az időben a tanítónőket. Elkezdődik a tizenkét éven át tartó képzés, nevelés. A Dóczi méltó párja a debreceni Református Kollégiumnak, „Puritán College a hajdúsági Oxfordban”. Szigorú nevelési elveiről, magas követelményeiről híres. Van az iskola-együttesnek elemije, felsőbb leányiskolai tagozata, később gimnáziuma, tanítóképzője. Középosztálybéli leányok, közép- és kisbirtokosok, városi tisztviselők, értelmiségiek gyermeki látogatják. Aki nem viseli el a szigorú szabályokat, amelyek az iskolai, hétköznapi, és vallási élet minden területére kiterjednek – annak harag nélkül ajánlanak könnyebb életet kínáló más tanintézetet.

Szabó Magda az elemi négy osztályát gyakori betegsége miatt főként magántanulónaként végzi. (Tudnának-e versengeni a „nénikék” az írni-olvasni már tudó, apjával latinul beszélő kislány nevelésében, Jablonczay Lenke megszemélyesített állítmányával, és különleges tanítási módszerével?) Ezekből az osztályokból csak vizsgázik. Amikor az 1927/28-as tanévben a leánygimnázium első osztályába lép, a Dóczyban 528 tanulót 22 tanár tanít. 1929-ben készül el a ma is álló „új” épület, a kor legmodernebb eszközeivel (légfűtés, előadótermek, szertárak, vetítőberendezések) felszerelve. A modernség azonban csak az iskolának engedtetik meg. A tanulók iskolai- és magánéletét szigorú szabályok foglalják keretbe. Az egyenköpeny ércszürke, (igaz, jó időben a hosszú ujj legombolható!) minden dísz, ékszer tilos. Az iskolai napot reggeli és déli imádság foglalja keretbe. És a tanulók természetesen egyneműek (persze, leányiskola!), de a falakon kívül sem léteznek másneműek (fiúk), ilyesmire gondolni sem lehet. Csoda-e, ha a fiatal lányok a leltári tárgyakhoz mennek feleségül, (*Abigél*) és az iskolába látogató kultuszminiszter csak magyartalan neve miatt (Klebelsberg Kunó) nem részesül ebben a „megtiszteltetésben”.

Lépünk csak vissza egy kicsit az időben. Térben sincs nagyon messze a Kosuth utcai Dóczytól a Szent Anna utcában lévő Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolánővérek Intézete, a „Svetits”. (Svetits Mátyásné alapítványából létesített katolikus leánynevelő iskola.) Az apácák itt a jövő édesanyáit, családanyáit nevelik (az intézet tanítóképzőjébe járt a századfordulón az akkor még reformá-

tus (!) Jablonczay Lenke. Társaságba, tánciskolába engedik növendékeiket, és a vőlegények a zárda előtt várják a képzős lányokat. A nevelő apácák csak azt irányítják Isten szolgálatára, akiben elhivatottságot éreznek. De Szabó Magda a Dóczi növendéke. Nyilatkozataiban, interjúk sorában mindig nagy elismeréssel nyilatkozik felnevelő iskolájáról. A Dóczi nevelése, magas követelményei, szigora, magyarságukban és hitükben elkötelezett, az átlag középiskoláknál nagyobb és alaposabb tudással rendelkező lányokat bocsátott az életbe. Az ember, a tanár sokat köszönhetett (és mindig köszönt is) iskolájának, az író azonban megmutatja az árnyoldalakat. A művekben olvashatunk a könnyekről, az előforduló igazságtalanságokról. A diákok teljesítménye természetes volt, dicséret nem járt érte, de büntetés – már a kis hibákért is – igen. Gondoljuk csak el, mit szólna egy mai érettségiző nagylány, ha tanára sarokba állítaná, mert otthon felejtette a körzőjét! És persze testi fenyítés is volt a Dócziiban, körmös és tenyeres, de hát az egy másik világ volt! A kisebbeknek a nagylányok ok nélküli büntetéseit is el kellett viselniük. A „gidipacalozás”, a „befogódsdi” (vagyis a gyengébbek megverése, meg-alázása) kedvelt szórakozás az iskolában. Lehet, hogy mégsem volt „másik” az a világ? Igaz, akkor csak az uzsonnapénz volt elvehető, nem a mobiltelefon.

Még csak az 1930-as évek elején járunk. A Dóczi, mint iskola, fogalom Debrecenben. Vajon milyenek voltak itt a tanárok? Szabó Magdától tudjuk, sokfélék. Kiválók, segítők, csak követelők, gyengék és bizony néha közönyösek, sőt olykor ellenségesek. A diák számára ez a változatosság nem biztos, hogy megnyugtató. A tanárnak azonban követendő és elvetendő példát szolgáltatnak. És az írónak? A figurák kimeríthetetlen tárházát. A könyvek, regények jó és kevésbé jó tanítók, tanárok sorát teszik ismerőssé, kedvelté vagy éppen megvetetté az olvasó számára.

Szondy György, aki földrajz-kémia szakos, és a szertár őre, maga is ifjúsági író, aki egy pályázati dolgozat alapján felismeri kisgimnazista tanítványa tehetségét, és elindítja írói útján. Ez a dolgozat majd a „kutyás Szabó” históriájaként rögzül irodalmi feldolgozásként (pl. a *Für Elise*-ben). Egy iskolai múzeumlátogatáson látott kép, Munkácsy Mihály Ecce homo-ja alapján a festmény egyik szabadon választott alakjáról kellett dolgozatot írni. A kisgimnazista nem Jézus Krisztus vagy Pilátus alakját formálja meg, hanem a képen látható kóbor kutyáét. A tanárnő méltatlannak érzi a dolgozatot, széttépeti tanítványával, de többet látó tanárai megvédik a „bűnöst”. Gondoljunk csak arra, a tanár Szabó Magda számára milyen elementáris élményt jelent, amikor egyik saját növendéke a *Toldi* bika epizódját a bika szemszögéből (egy kistehénhez írott búcsúlevélben) ábrázolja dolgozatában. Elégtétel ez a „kutyás Szabónak”, de Szondy tanár úrnak is. (Ezt az epizódot több visszaemlékezésében is fölidézi!) Szondy tanár úr sokat idézett mondása: „Az író nem ott kezdődik, hogy ír, hanem ott, hogy olvas”. Könyvekkel látja el tanítványát, és heti rendszerességgel beszámoltatja az olvasottakról. Kezdeti írásait javítja, megoldási lehetőségeket is kínál. Többször is olvashatunk az író műveiben arról az „irodalmi” feladatról, hogy a kémia szertárba zárva le kellett írnia a debreceni házakat otthonától az iskoláig, ezzel megfigyelésre, a megfigyelték rögzítésére tanítva a kezdő írókat. Olvasni, megfigyelni, rögzíteni! Bizony ma is sok Szondy tanár úrra lenne szükség, hogy olvassanak, nyitott szem-

mel járjanak környezetükben a fiatalok, még akkor is, ha nem íróknak készülnek. A tanár úr egészen haláláig (1961) nyomon követi felfedezettje pályáját, és még megéri, hogy a frissen kapott József Attila díjjal elsőként őt keresi fel tanítványa.

Azután Nánay Béla, a latintanár, aki egy életre elkötelezte Szabó Magdát a latin nyelvnek, az antikvitásnak. Bár ezen az úton az első lépéseket az édesapa tette meg az esténként mesélt mitológiai történetekkel, és a latin nyelven folytatott „beszélgetésekkel”. A tanár úr magas színvonalon tanította e „holt nyelvet”. Legjobb tanítványainak a tanítás lehetőségét is megadta, önállóan vezethettek egy-egy órát, belekóstolva annak nehézségeibe és szépségeibe. Igen, Nánay tanár urakra is szükség lenne mai világunkban, hogy a nagy nehezen kézbe vett könyvet ne tegye le a gimnazista az első, számára érthetetlen latin mondatnál, és legyen fogalma egy múzeumi tárlaton, vajon ki az a mitológiai vagy római történelmi alak, akit a képen, szobron lát. Nánay tanár úr alakja az írói képzeleten átszűrve jelenik meg a *Für Elise*-ben, ő lesz Ágoston András, akibe sajnos több diáklány is beleszeret (a regény narrátora is), és egy szerencsétlen szerelmi történet tanári pályafutásának végét jelenti. A latin nyelv egész pályáján elkíséri Szabó Magdát, ő maga is latin szakos középiskolai tanár, de ezt végzi *Az őz* (1959) című regény Encsy Esztere is. Itt egy érdekes összehasonlításra van lehetőség. A fiatal Szabó Magda így beszél Hódmezővásárhelyen, az 1942/43-as tanév egyik tanári gyűlésén a latin nyelv oktatásáról: a kisgimnazista „két esztendőn keresztül a nyelvtant tanulja, nem lát benne semmi érdekest, mire az irodalmi élmények következnek, bele is fásul már az egész antik világba”. (A dokumentumot közli Szurmainé Silkó Mária *Aján-dékomat megbecsüld!*, /2007/ című könyvében). Hogyan fogalmazza ugyanezt Encsy Eszter, aki gimnazista és egyetemi éveiben gyengébb tanulók korrepetálásával keresett pénzt: „Tizenkét éves koromtól fogva vertem bele a tanítványaimba a deklinációkat és konjugációkat, mire feljutottunk az irodalmi fókig, naponta háromszor négyszer elkínóztam a bukásra állókkal” és tegyük hozzá, el is átkozta az antik világot. Íme élet és irodalom találkozása.

A Református Leánynevelő Intézetben van egy rendhagyó tanár is, aki nem tartozik az iskola „könyörtelen stábjához”, mármint követelmények dolgában. A hatodik gimnázium új franciatanára, akinek lehet panaszkodni, nem muszáj mindig készülni (a mai diák úgy mondaná: át lehet verni, linkeskedni lehet) nála, a szigorú fegyelemhez szokott lányok eleinte nem értik, azután megszokják a pihentető francia órákat. (Nem is tanulják meg igazán a nyelvet). Majd elkövetkezik egy bükki kirándulás, a tanár úr a turista szakosztály vezetője. A hosszú, esős estén saját naplójából olvas fel Förestér tanár úr, Möszijő. Az első világháború frontjain szerzett iszonyú tapasztalatairól számol be írásában, és a hallgató diáklányok megértik, ő érzi már a következő világegés közeledtét, örömet akar diákjainak, néhány felhőtlen órát, ezért engedékeny, olykor gyámoltalan. Ő lesz majd a feledhetetlenül csetlő-botló, gúnyolható Kőnig tanár úr, vagyis a mindig segítőkész Abigél, aki valami mást érzékeltet tanítványaival, mint a hivatalos képzés (*Abigél*, 1970).

A sikeres érettségi után következnek az egyetemi évek. Magyar-latin szak a Debreceni Tudományegyetemen. Az író erről az időszokról árul el legkevesebbet műveiben, bár élete legharmonikusabb időszakának tartotta. Annyit azért

tudunk: „a debreceni egyetemen nagyon komoly képzést kaptam, megtanítottak tanulmányt írni, ráneveltek a tudományos munkálkodásra” – mondja az író nő Kabdebó Lórántnak egy 1992-es interjújában.

Az 1936–40-es évek debreceni egyetemi életével is foglalkozott volna a *Für Elise* folytatása, amelyről még nem tudjuk, vajon mennyi íródott meg belőle. Interjújukban azonban többször is felvillan két tanáregyéniség: Darkó Jenő és Csűry Bálint. Darkó professzor a klasszika-filológia rendes tanára Debrecenben, hozzá írja Szabó Magda doktori disszertációját *A római kori szépségápolás* címen. (Nem szokványos, szabályos disszertációtéma!) A professzortól korrekt filológiát, lelkiismeretes forráskezelést, tömörséget, pontosságot tanulhattak hallgatói. Csűry Bálint a magyar nyelvtudomány jelese, akit tanítványa „többre tartott mindenkinél”, igaz, „nála szigorúbb embert nem ismert”. Csűry professzor az anyanyelv elkötelezett védelmezője volt, az egyetemi vizsgák alkalmával szállóigévé váltak mondatai: „Meg tetszett ezt kérem gondolni? Föltétlenül szükséges Önnek, hogy magyart oktasson, középiskolában? Kérem, Ön nem tud magyarul!” A hallgatók ezek után nagyon igyekeztek megtanulni magyarul. A professzornak egy másik mondása mélyen rögzült a leendő tanár, leendő író tudatában: „Történelemben gondolkozzék Szabó kisasszony, mert minden irrealitás mögött, valami nagyon egyszerű realitás rejtőzik”. Hasznos útravaló. Az egyetem fel-felbukkan a későbbi könyvekben, de *Az őz* Encsy Esztere és *A Danaida* Csándy Katalinja másfajta emlékeket őriz tanulmányai idejéről, de ez már irodalom.

A frissen végzett és doktorált Szabó Magda első tanítási színtere nem más, mint a felnevelő Dóczi. Helyettesítő, óradíjas tanárként kezdi pedagógusi pályáját, 1940 őszén. Itt azonban már ellentmondásokra bukkanhatunk. Nem a szigorú, magas követelményeket támasztó iskola változott meg, a képzett, fiatal tanárnő látja másként a világot. Új nevelési elveket kíván meghonosítani, újfajta viszonyt igyekszik kialakítani tanítványaival. A tanártársak, a volt tanárok nem partnerek az újításokhoz, ekkor is a szabálytalan diákokat látják kollegájukban. Nem haszontalan évek ezek mégsem, az író figurákat, élethelyzeteket visz műveibe az iskolából, a tanári tapasztalatokból. Néha azonban író és tanár összeütközésbe kerül, no nem önmagával, hanem környezetével. Az egyházi iskola fenntartó testülete nem értékelt az indulatos és főleg a szerelemes verseket, amelyek ebben az időben íródtak (sőt még a szoknya hosszúságát-rövidségét is kifogásolják). Az iskola nem kívánja véglegesíteni, de maga sem vágyik erre.

Ekkor kezdődik a két legtermékenyítőbbnek tartott iskolai év Hódmezővásárhelyen. A Református Leánygimnázium latin-történelem szakos állását pályázza meg, és nyeri el. A szabályok itt is szigorúak, de fiatal, lelkes tanári kar fogadja az új tanárnőt. A diákokkal is sikerül jó kapcsolatot kialakítani, az új módszerek is kipróbálhatók. A tantestületben elméleti vitákat folytatnak a nevelési kérdésekről, a gyakorló, bemutató órákat megbeszélik. Egy példa, Szurmainé Silkó Mária már említett könyvében részletesen idézi egy ilyen óra vázlatát és a követő értékelést. Szabó Magda *Toldi* tanítási vázlatát, az óra felépítését és menetét a mai tanárképzésben és tanítási gyakorlatban is megállná a helyét. Az iskolai élet azonban nem problémamentes, ne feledjük, e két tanév 1942/43 és 1943/44, a világháború éveit, ha ez csak részben érzékelhető az alföldi kisvárosban. Azok a gondok, félel-

mek, amelyek e két évben itt felmerülnek, az *Abigél* lapjain nyernek irodalmi feldolgozást. A Matula intézetének mintája részben a Dóczi, részben a hódmezővásárhelyi leánygimnázium. Felismerhető az általa vallott törekvés, hogy minden konkrét ismeretet, tapasztalatot tárgyias epikába mentsen. A háborút azonban nem lehet kikerülni, az első, tanárként vezetett érettségi vizsga után elhagyja Hódmezővásárhelyt, ahol tanár utóda 1945 után Németh László lesz.

A háború vége Debrecenben éri, már állami iskolai tanárként. Életének egyik „sorsfordító pillanata” következik. „Dr. Szabó Magdolna debreceni tankerületi főigazgatóságához beosztott áll. Gimn. r. tanárnőt szolgálattételre a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba berendelem. Debrecen, 1945. április 4”. Budapest – a minisztérium, és egy időre búcsú a tanári pályától. Dolgozik, verseket ír, az *Újhold* folyóirat köréhez tartozik, kötetei jelennek meg. Ez az időszak nem tart soká, 1949-ben visszavonják egy napja megkapott Baumgarten-díját, polgári származása miatt elbocsátják a minisztériumból, és nem jelenhetnek meg írásai. Újra iskola. A VI. kerületben, a Szinyei Merse Pál utcai általános iskolában tanít fiúosztályt. Beosztását száműzetésnek, büntetésnek szánják, de Szabó Magda szeret tanítani. Az eddigiektől eltérő környezetben eltöltött két év nagyon sokat jelent a pedagógus és az író életében. Innen a Horváth Mihály téri bemutató gyakorlóiskolába kerül. A két iskolában szerzett tapasztalatok adják ifjúsági regényei témáit, alakjait. Úgy érzi, nincs igazi ifjúsági irodalmunk, a művek nem foglalkoznak a gyerekek és tanárok valós problémáival. Csak 1958-tól publikálhat ismét, ekkor egymásután jelennek meg kisebb-nagyobb gyermekeknek írott művei. Mesék, *Bárány Boldizsár* 1958, *Sziget-kék* 1959, képes könyvek, *Ki hol lakik* 1957, *Marikáék háza* 1959... A három „pöttyös” regény: *Mondják meg Zsófikának* 1958, *Álarcosbál* 1961, *Születésnap* 1962. E művekről így vall egy interjúban: „Szerettem volna összefoglalni, mi történik az iskola világában, mit tudtam meg a gyerekekről, de főleg szerettem volna a magam módján elkészíteni az ismeretlen magyar nevelő emlékművét”. Ezek a művek generációk fiataljainak jelentettek olvasmányélményt. Gyerekeket és felnőtteket szembesítettek saját problémáikkal. Segítettek a szülőknek, hogy tanulják meg jól szeretni és irányítani gyermekeiket. A szeretet, a közösség, s a jó tanár emberformáló erejéről vallanak az írások. A három regénynek van egy keveset említett fontos tanulsága: reflektorfénybe állítja a közepes gyereket. Szülők és tanárok szívesen foglalkoznak a kiválókkal és a gyengékkel (Szabó Magda szerint e két csoport között nem is olyan nagy a különbség), a közepesben nem látják meg a lehetőséget. Pedig a Nagy Zsófiák, Illés Borik, Boros Krisztinák szunnyadó lelkének felébresztése, az ő lappangó tehetségük kibontása az igazi szülői, pedagógusi feladat. Hogy a 21. század leányolvasóinak mit jelentenek ezek a könyvek, nem tudom. Ők, ha olvasnak egyáltalán, *Sztárgörlökről* és „pasifogási” technikákról szóló importált ifjúsági (?) könyveket vesznek kezükbe. Talán biztató jel, hogy családunk frissen végzett tanár tagja, örömmel és megértéssel olvassa Szabó Magda ifjúsági írásait. Igaz, pillanatnyilag nincs is számára tanári állás a mai oktatásügyben.

Gyors egymásutánban megjelennek regényei: *Freskó* 1958, *Az őz* 1959, *Disznótor* 1960, és ettől kezdve Szabó Magda főhivatású írói lesz, műveire külföldön is felfigyelnek, számos fordítás jelenik meg. A pedagógus azonban tovább él az író-

ban. Főleg a könyvekben, irodalmi alakot öltve, de cikkeiben, interjúiban az iskola ügyét figyelemmel kísérő, olykor indulatos nyilatkozataiban mindvégig elkötelezett tanár marad. Az őz színészről főhősét, Encsy Esztert már idéztük, ő is latin-magyar szakos, de a diákevek pénzkereső magántanításait leszámítva nem gyakorolja hivatását. Annál inkább Tóth János, a *Disznótor* tanítója. Az ő figurája embernek, nevelőnek is más, mint az eddig megismertek. Az ötvenes évek kisvárosi általános iskolájának légkörével ismerkedhetünk meg egy olyan pedagógus bemutatásával, akit csak családja áldozatkészségéből tanulhatott, a képző elvégzése után első állomáshelye a front. Amikor végre taníthat, hivatástudattal és örömmel teszi. Diákkorát neki is magántanítványok kísérik (szüksége van a pénzre). Amikor azonban tanítótársa az ő osztályából kér csere-tanítványokat – „korrepetálj rosszul, hogy legyen bukásra álló tanítványod”, javasolja – ezt Tóth János a hivatás megcsúfolásának érzi. Ebben a műben is megjelenik a „közepes gyerek”, Anti, a tanító fia, az ő tehetségét is ki kell bontani a hallgatásból.

A következő évek regényei is gazdagítják a tanárportrék sorát. A *Danaida* Simkó Elekje más ember. Nagy tudású, jó tanár, de embernek gyenge. Diákjainak irodalmi, színjátszó szakkört tart, szünetekben miniatűr verseskötetet lapoz, és értéktelen, „vonalas” költőkről ír magasztaló tanulmányokat, vagyis helyezkedik (ne felejtjük, még mindig az 50-es években vagyunk). A koronát viselkedésére az 1956-os októberi napokban teszi fel, képzelt betegséggel ágyba fekszik, még a redőnyöket is lehúzza, feleségével ápolgatja magát – nehogy állást kelljen foglalni, abból csak baj lehet. Amikor újra munkába áll, ki is nevezik igazgatóhelyettesnek. Vagyis Simkó Elek gyáva és hitvány ember – de lehet-e akkor jó tanár? Egy új szerelem kell hozzá, hogy felébredjen, és talán elinduljon egy helyesebb úton.

A *Katalin utca* (1969) két generáció tanárképét mutatja. Apa és lánya is pedagógus. A regény különös, lebegő cselekménye 1939-től az 1960-as évek közepéig kíséri szereplőit. Az apa, a mindenkori hatalom lojális képviselője, leánya pedig a precíz, száraz, lélek nélkül oktató tanár.

Az *Abigél* teljesen az iskola világába vezet. A Matula a szigorú, református leánynevelő intézet mintaképe. Sorra felvonulnak a már ismert tanártípusok. Kőnig tanár urat már említettük, akiről csak az utolsó pillanatban derül ki (legalább is Vitai Georgina számára), hogy ő Abigél, aki a háttérből mindig segít, a kül- és belvilág minden támadásától igyekszik megvédeni a Matula leányait, és nemcsak őket. Kőnig-Abigélnek vannak segítői, maga az iskola, amely védelmet jelenthet minden üldözöttnek. Torma Gedeon, a végtelenségig merev, szigorú igazgató. Szigorával, elkötelezett hitével az utolsó pillanatig védi iskoláját, nem hódol be a hatalomnak. És persze Zsuzsanna testvér, a diakonissza, aki tanítványa érdekében hazudni is hajlandó, pedig az neki tilos.

A két életrajzi-önéletrajzi regény (*Régimódi történet*, *Für Elise*) mintegy összefoglalója annak, amit Szabó Magda iskolákról, tanárokról, diákokról tudott, tapasztalt. Mindezt az irodalom szűrőjén keresztül ábrázolja.

Nemcsak a regények kapcsolódnak a pedagógia témájához. Tanulmányaiból, nyilatkozataiból kitűnik, hogy mindvégig figyelemmel kísérte az oktatást, a tanügyet. Amikor az 1970-es években egy szerencsétlen rendelet választható érettségi tantárggyá teszi a történelmet, indulatos cikkeiben hívja fel a figyelmet arra a

romboló hatásra, amelyet ez az intézkedés a diákok történelmi és főként magyarságtudatában okozhat (*Aranyfüst és sóhajok, Téves sóhaj*). És újra kötelező lett a történelem érettségi! Felemeli szavát az irodalomoktatás kérdéseiben, akár a tankönyvek szemelvényeiről van szó, akár a rosszul, a gyermekek életkora szerint rosszul megválasztott kötelező olvasmányokról. Irodalmi elemzései (Vörösmarty, Gyulai Pál) is azt szolgálják, hogy a tanár közelebb hozza tanítványaihoz az irodalmat. Segítsen abban, hogy ne legyenek igazak a hetedik osztályos Illés Bori (*Születésnap*) szavai: „a magyart valahogy rosszul tanítják, mert a magyart csak hallgatni volna szabad, nem pedig magolni”.

Amikor 1985-ben, Debrecenben a Tiszántúli Református Egyházkerület főgondnokává választják, sokat tesz az egyházi iskolák érdekében. Amikor a Dóczy (sok más iskolával együtt) ismét a református nevelés otthona lesz, gyakori jelenlétével, a Matula napok rendezvényeinek nyomán követésével segíti egykori iskoláját.

A klasszikus református igehirdetés egyik mondata: „doceat, delectet, moveat” – tanítson, gyönyörködtessen, és cselekvésre indítson. Ezt valósította meg a tanár és az író Szabó Magda egész életművével.

Anna Lukács Plenk: „As a teacher, I was a woman writer also.” – Schools, teachers pupils and students in Magda Szabó’s works

The whole life and work of the other day died authoress, Magda Szabó (1917–2007) was blended with her attitude to education and pedagogy. In her works she describes numerous schooltypes of a century. From the kindergarten, through the Reformed girls’ school and Catholic teachers’ training-college to the university. In her remembering biographies the pupil can be recognized, while in her romans the life of schools and the personality of lots of teachers are conjured up. In more of her books her own experiences as a teacher are actually adapted to literature. But besides literature, she examined the questions of education in studies and essays also. Her books for the young borrow from the practical teacher’s work and the oft experienced conflicts between theory and practice are also demonstrated. The aim of her life and work was to teach, to enrapture and rouse us to action.

Anna Plenk Lukács: „Auch als Lehrer war ich ein Schriftsteller”. Schulen, Lehrer und Studenten im Magda Szabó’s Lebenswerk

Das Leben und Gesamtwerk der in der jüngsten Vergangenheit gestorbene Autorin Magda Szabó ist mit ihrer Einstellung zur Pädagogik und Erziehung durchwoben. In ihren Werken darstellt sie zahlreiche Schularten eines Jahrhunderts. Vom Kindergarten und von der reformierten Mädchenschule, durch

die katholische Lehrerbildungsanstalt bis die Universität. In ihren biographischen Gedächtnisschriften wird die Schülerin, während in ihren Romanen werden das Leben der Schule und mehrere Lehrpersonalitäten zum Vorschein gekommen. Häufig werden ihre eigene Lehrererfahrungen in ihren Werken Literatur umgeformt. Außer den belletristischen Werken hat sie sich mit den aktuellen Fragen der Pädagogik und Erziehung auch in Studien und Essays beschäftigt. Auch in den Jugendromanen werden oft das Thema von der praktischen Erziehung entnommen, aber die Widersprüche zwischen Theorie und Praktik können von diesen Werken ebenfalls erkannt werden. Ziel und Zweck ihres Lebens und Gesamtwerk war zu lehren, zu erfreuen und zur Handlung zu bewegen.

Nemzeti Tankönyvkiadó